

DARAGÓ DÉNES

Jog- és Társadalomelméleti Tanszék

Témavezető: dr. Zsidai Ágnes habil. egyetemi docens

AZ EGYIKNEK SIKERÜL, A MÁSIKNAK NEM? BRANDOLINUS ÉS MACHIAVELLI

Az 1490-es év Firenzéjének nyüzsgő városképét magunk elé képzelve észrevehetünk egy koránál kissé idősebbnek tűnő, rossz látása miatt botorkáló szerzetest miséről jövet, aki éppen most fejezte be a még Magyarországon, Mátyás király inspirációi alapján született, a köztársaság és a királyság államformáját összehasonlító politikaelméleti művének tisztázását. Elhalad mellette a tömegben egy humanista tanulmányait folytató fiatalember, akit már ekkor élénken foglalkoztatnak a politika kérdései, de ismeretanyagát megfigyelései mellett elsősorban rongyosra olvasott Liviusából meríti.

A címben megidézett régi kuplé refrénje mintha egyenesen a két kor- és honfitárs, hasonló témát földolgozó gondolkodóról szólna: Aurelius Brandolinus Lippus munkássága ma talán csak a szakemberek körében ismert¹, Niccolo Machiavelli írásai hol botrány-, hol alapkőként, de megjelenésüktől kezdve gyakran hivatkozott viszonyítási pontjává váltak az európai politikai gondolkozásnak. Írásomban a két szerző viszonyáról szóló irodalmat kívánom bemutatni, illetve az ott fölvetett kérdésekhez szeretnék néhány megjegyzést hozzáfűzni.

Brandolinus és Machiavelli kapcsolata a XX. század első felében vált tudományos elemzés tárgyává. Két kézenfekvő oka is van annak, hogy a kérdés miért nem vetődött föl korábban a kétségtelenül szerény, de mégiscsak létező Brandolinus irodalomban. Az egyik, hogy a Brandolinus művei közül éppen a témájánál fogva Machiavelli munkásságával együtt vizsgálható alkotás, a köztársaság és királyság államformáját összehasonlító *De Comparatione Rei Publicae et Regni* című dialógus egészen 1890-es első kiadásáig² kézirat formában rejtőzött, ezért nem vált a modern politikaelméleti korpusz részévé.

A másik ok pedig az, hogy Machiavelli megítélésében is a XIX. század folyamán ment végbe az a fordulat, amelynek során a Tízek Tanácsának titkára a gonosz szócsövéből a modern politikaelmélet zseniális megalapozójává vált.³ Skinner hívja föl a figyelmet könyvének bevezetőjében, hogy Machiavelliről egyformán elítélően nyilatkozik a konzervatív Edmund Burke, valamint Marx és Engels is. Az egymástól

---

¹ Brandolinus életével és munkásságáról részletesebben lásd: ROTONDO, 1972., PUSKÁS, 2009. és DARAGÓ, 2012.

² ÁBEL, 1890.

³ Machiavelli recepciójáról részletesebben lásd: KAPOSI, 2007. 7-20.

világnézetileg meglehetősen távol álló szerzők egyetértettek abban, hogy „*a machiavellizmus borzalmi jelentik az egyik legveszélyesebb fenyegetést a politikai élet erkölcsi alapjaira.*”⁴ Machiavelli XIX. századi népszerűtlensége Magyarországon is megfigyelhető. Az általában liberálisnak tartott báró Eötvös József szerint: „*Hogy a moral elveinek a politikában nincs helye (...) ez azon tan, mely által Machiavelli neve századokon át közgyűlölet, sőt csaknem undor tárgyává vált. (...) nincs logika s nincsen ékesszólás, amely a machiavellizmust rehabilitálhatná.*”⁵

Itt kell megjegyezni, hogy máig is akad néhány „utolsó mohikán”, elsősorban Leo Strauss és tanítványai, akik továbbra is fönntartották Machiavelli munkásságának negatív értékelését. „*Osztjuk azt az ódivatú és egyszerű vélekedést, amely szerint Machiavelli az ördög tanítómestere.*”⁶ Más helyen, indokolva: „*Igaz, hogy Machiavellinél minden új megvilágításban jelenik meg, de az nem a horizont kiszélesítésének, hanem beszűkítésének köszönhető.*”⁷

A fenti két okból kifolyólag egészen a XX. századik kell várni, amíg Lynn Thorndike 1926-os, Brandolinust és az államformák összehasonlításáról szóló dialógusát a világ tudományos közvéleményével megismertető tanulmányában⁸ a két szerző viszonyával kapcsolatos alapkérdéseket invenciózusan és szellemesen fölvezolta.

Először is a két mű hányattatott keletkezéstörténetének párhuzamaira hívja föl a figyelmet. Mindkét esetben meghalt a Medici családnak az a tagja, akinek a szerző ajánlani tervezte a művét, ezért új pártfogót kellett keresnie. (Brandolinusnak Lorenzo il Magnifico halála után fiát, Giovannit, a későbbi X. Leo pápát, Machiavellinek pedig Giuliano de Medici helyett Lorenzo de Medicit.) Egyik mű sem jelent meg nyomtatásban a szerző életében.⁹ (A könyvek sorsának hasonlóságai e ponton véget is érnek, mert míg Machiavelli Fejedelmének korábban jelzett páratlan karrierje 1532-es kiadását követően azonnal megkezdődött, Brandolinusnak majd négy évszázadot kellett várnia csak dialógusa megjelenéséig, további hosszú évszázadot pedig a tudományos befogadásig.)

Abban a kérdésben, hogy hathatott-e Brandolinus műve Machiavelliére, Thorndike szinte gorgiaszi ihletettséggű szkeptikus álláspontot foglal el. „*Eddig nem találtam nyomát Machiavelli műveiben, hogy említette volna Lippo Brandolinit vagy értekezését.*”¹⁰ Majd hozzáfűzi, „*kétséges, hogy Machiavelli olvasta-e valaha, vagy ha olvasta is, gyakorolt-e rá számottevő hatást.*”¹¹ Ténymegállapítása ma is érvényes, tudomásom szerint azóta sem bukkant senki Brandolinusra utaló konkrét Machiavelli

---

⁴ SKINNER, 1996. 9.

⁵ EÖTVÖS, 1874. 208.

⁶ STRAUSS, 1957. 9.

⁷ STRAUSS, 1994. 431.

⁸ THORNDIKE, 1926.

⁹ THORNDIKE, 1926. 413.

¹⁰ THORNDIKE, 1926. 413.

¹¹ THORNDIKE, 1926. 417.

szöveghelyre, második megjegyzéséhez azonban tanulmányom későbbi részeiben szeretnék néhány megjegyzést fűzni.

A művek tartalmi összehasonlítását Thorndike egyértelműen Machiavelli Fejedelme szempontjából végzi el. Néhány „előfutár” (Poggio *Historia Tripartitá*jának egyes részeire és Nifo *De regnandi peritá*jára hivatkozik) fölillantását követően megállapítja, hogy „*Machiavelli nézetei sokkal elterjedtebbek voltak, mint ahogyan azt gyakran gondolnánk.*”¹² E körben helyezi el Brandolinus dialógusát is: „*Egészében véve tanulságos példája a Machiavelli jelentős, ha nem korszakalkotó művét megelőző évtized politikai gondolkodása átmeneti jellegének.*”¹³

Álláspontja szerint mind Brandolinus, mind Machiavelli műve abba a nagy eszmetörténeti folyamatba illeszkedik, amely – a korabeli történelmi változásokhoz igazodóan – az itáliai (vagy, tegyük hozzá, Közép-Európában rendi jellegű) republikanizmustól az abszolutizmusig jut el. „*(...) értekezésünk akár próféciaként is felfogható, amely megmutatja, hogy a politikai széljárás a Firenzei Köztársaságtól a Toszkánai Nagyhercegség felé kezd fordulni, csakúgy, mint Európában általában az abszolút monarchia felé.*”¹⁴

Thorndike Brandolinust egyértelműen az uralkodói jogok propagátorának tartja. A szerző egy másik, szintén Mátyás királynak ajánlott művéről, a *De humanae vitae conditione et toleranda corporis aegritudine* című dialógusról egy lábjegyzetben annyit jegyez meg, hogy: „*Ebben a műben Brandolinus kedvező hangon nyilatkozik általában az egyeduralkodóról és különösen az itáliai kényurakról.*”¹⁵ El is helyezi munkásságát a kibontakozó abszolutizmus elméletek fejlődési ívében: „*Szerzőnk mindenesetre még mindig elég távol áll a királyok isteni jogának doktrínájától.*”¹⁶

Thorndike szerint a két mű célja hasonló: „*Ugyanaz róható a terhére, mint „A Fejedelem”-ére, az egyeduralom dicsőítésével elnyerni a Medici család kegyét.*”¹⁷, a kidolgozás módja azonban különböző: „*(...) a két mű természetes kiegészítője egymásnak. Lippo az érvek és ellenérvek alapján a monarchia javára dönt; Niccolo pedig kézikönyvet ajánl a kezdő zsarnoknak (...).*”¹⁸

Thorndike összeveti a két szerző kvalitását is: „*Lippo Brandolini természetesen sokkal kevésbé eredeti és sokkal kevésbé ragyogó, mint a Tizek Tanácsának halálát követő évben kinevezett titkáráé. Dialógusának nagyobb része közhelyes vagy hagyományos; szereplői gyakran érvelnek skolasztikus-, vagy ami még rosszabb, szónokolnak humanista módon.*”¹⁹ „*Lippo nem rendelkezik Machiavelli politikai*

---

¹² THORNDIKE, 1926. 417.

¹³ Uo. 418.

¹⁴ Uo.1926, 434.

¹⁵ Uo. 1926. 416.

¹⁶ Uo. 1926. 418.

¹⁷ Uo. 1926. 418.

¹⁸ Uo.1926. 418.

¹⁹ Uo. 1926. 418.

általánosító képességével, és számos időkoptatta eszmét ismétel.”²⁰ Azt azonban elismeri, hogy Brandolinus „(...) tárgyát egyfajta új nézőpontból szemléli, és alkalomadtán igen pontos megfigyeléseket tesz.”²¹

A két szerző viszonyára vonatkozó kérdéseket Thorndike nyomán, de általános érvennyel a következőképpen összegezhetjük:

1. Életrajz: ismerte-e egymást a két szerző?
2. Hatások: inspirálhatta-e Brandolinus műve Machiavellit?
3. Tendenciák: a két mű (vagy a két életmű) beilleszthető-e valamely közös hagyományba, ha igen melyikbe?

A következőkben a Brandolinus-irodalom fennmaradó részét tekintem át a fenti kérdések nyomán, előrebocsátva, hogy Thorndike átfogó elemzéséhez képest a későbbi tanulmányok csak egy-egy elszórt adatot tartalmaznak, elsősorban a két művet összekötő hagyomány kérdéséhez. (A teljes igazsághoz természetesen hozzátartozik, hogy a vizsgált munkák Brandolinust és művét saját önálló szempontjaik szerint elemzik, céljuk nem a Machiavellihez fűződő viszony tisztázása.)

Először, talán a művek súlya miatt is, két negatív adat értékelésére kell kitérni. Az editio princeps előszava egyáltalán nem említi Machiavellit. A hiátusnak lehet személyes oka is, a Brandolinus dialógust fölfedező és sajtó alá rendező Ábel Jenő hirtelen halála miatt a szövegkiadás előszavát szerzőtársa, Fraknoi Vilmos írta. Másrésztől, amint azt a kötet alcíme, „*Olaszországi XV. századbeli íróknak Mátyás királyt dicsőítő művei*” egyértelműen jelzi, Brandolinus művét sajátosan magyar hagyományban helyezte el, amelyben Machiavelli értelemszerűen nem kapott helyet.

A művet magyarra fordító Angyal Pált (karunk kiváló büntetőjog professzorát) elsősorban a Brandolinus „*soraiból kicsendülő ősi magyar lélek*”²² nyűgözi le, így érthető, hogy nem keresi az amorális politika szinonimájává vált Machiavellihez fűződő kapcsolódási pontokat. A bemutatott mű eredeti és kortárs európai beágyazottságát érzékeltetendő, egy lábjegyzetben²³ hozza Thorndike fent idézett megjegyzését arról, hogy a két mű egymás természetes kiegészítője, ezzel össze is kötve, de finoman el is különítve Brandolinus és Machiavelli munkásságát.

A XX. század második felében megjelenik egy új értelmezés, amely szerint Brandolinus munkájában nemcsak a formálisan győztes, a fejedelmi egyeduradalom melletti, hanem a köztársasági államformával szemben fölhozott érvek is tanulmányozásra érdemesek.

---

²⁰ THORNDIKE 1926. 434.

²¹ Uo.

²² ANGYAL 1928. 41.

²³ Uo.14.

Az olasz életrajzírója szerint: „Jóllehet Brandolini általában szimpátiával viseltetik a köztársasági intézmények iránt, végül mégis a monarchia mellett teszi le a garast.”²⁴ Egy magyar italianista hívja föl a figyelmet, hogy Brandolinus: „(...) egyszersmind elítéli a városállamok polgári kormányzatában fennálló igazságtalanságokat, ahol a jog és törvény gazdagoknak kedvez. A firenzei humanista talán nem minden él nélkül említi itt éppen szülővárosa példáját, és emeli ki vele szemben az egyeduralmat a maga teljességében érvényesítő magyar király igazságosságát.”²⁵

Az elszórt megjegyzésekből összeszedhető változás Hankins 2009-es szövegkiadásához írt előszavában áll össze koherens elméletté. A harvardi professzor egyértelműen az itáliai republikánus hagyományban helyezi el Brandolinust is. Elmélettörténeti hátterét Pocock és Skinner és az ún. „Cambridge-i Iskola” kutatásai képezik²⁶, amelyek a modern republikanizmus gyökereit az itáliai humanista tradíciókig vezették vissza, és e tradíció egyik legjelentősebb szerzőjeként Machiavellit ünnepelték, elsősorban a *Beszélgetések* alapján.

Hankins szerint a korai modern európai köztársasági hagyományban az erényes kormányzat két konkurens modellje különíthető el. „Az egyik az elsősorban Cicerón és Liviuson alapuló „római hagyomány”, amely (...) a magántulajdon elsőbbsége mellett érvel, a katonai dicsőséget és a terjeszkedési politikát élteni, és magában foglalja a dicsvágy és a közösségért hozott áldozat eszméjét.”²⁷

Ezzel párhuzamosan kimutatható a Platónra és Arisztotelészre visszavezethető „görög hagyomány” is, amely „(...) többre tartja a közjót és közös boldogság célját, mint az egyesek jogait, a spártai szigorúságot, mint a római imperializmust és az azt kísérő korrupciót. Nem ismeri el a korlátozhatatlan tulajdonjogot, de fontosnak tartja, hogy az állam a stabilitás és az egység érdekében lépjen föl a tulajdoni egyenlőség előmozdítása érdekében, értékskáláján előbbre való szemlélődő otium, mint a cselekvő negotium, a hosszú élet, mint a terjeszkedés (...).”²⁸

Hankins Machiavellit egyértelműen a római hagyományban helyezi el, Brandolinusnál mindkét hagyomány elemeit fölfedezi: „Jóllehet Mátyás király a hódítást és a dicsőséget az erényes politika ismertetőjeleként azonosítja, és ez a római hagyományhoz sorolja őt, de a tulajdon kiegyenlítésének és a jólét korrumpáló hatása elkerülésének kulcsfogalmi esetében közelebb áll a görög, mint a római hagyományhoz.”²⁹

Ez utóbbi felismerése pontosítja az elmélettörténet jelenlegi eredményeit: „A „görög hagyomány” újjáéledése (vagy inkább felfedezése) Morus 1516-os Utópiájával

---

²⁴ ROTONDO, 1972.

²⁵ JÁSZAY, 1982. 174-175.

²⁶ HANKINS, 2009. XIX. o.

²⁷ Uo. XIX. o.

²⁸ Uo. XIX-XX. o.

²⁹ Uo. XX. o.

kezdődik, de Brandolini Összehasonlításának tanulmányozása rávilágít arra, hogy a „görög hagyomány” egyes elemei a XIV. századi Itáliáig vezethetők vissza (...).”³⁰

A két szerző viszonyára vonatkozó tudományos irodalom bemutatását követően néhány megjegyzés a Thorndike által fölvetett életrajzi és hatáskérdésekhez.

Brandolinus életrajzából tudjuk, hogy Mariano de Gennazzano atya hatására lépett be az ágostonrendi szerzetbe³¹, és a két barát együtt prédikált Firenzében és Itália más városaiban. Gennazzano atyáról Machiavelli a Firenze Történetéről írott művében igen kiváló hitszónokként („*predicatore eccellentissimo*”) emlékezik meg.³² Ha Machiavelli, aki egyáltalán nem a kortársairól kialakított alaptalanul hízelgő véleményéről híres, ismerte és elismerte Gennazzano atya munkásságát, feltételezhető, hogy a vele szoros kapcsolatban álló Brandolinust is ismerhette.

A Brandolinus művét tartalmazó kódex valamikor az 1490-es években készülhetett el és került a Mediciek könyvtárába, a Bibliotheca Laurentiana nyilvántartásában a XV. századi tételek között szerepel³³. Az, hogy a művet nem adták ki, nem jelenti feltétlenül azt, hogy az érdeklődő szakmai közönség ne ismerhette volna. A humanista könyvtár nemcsak reprezentatív dísz tárgyak gyűjteménye, de az eleven tudományos közélet helyszíne is. A nagy példányszámban nyomtatott könyv a XV. század utolsó és a XVI. század első éveiben inkább újszerű érdekesség, és a kevésbé igényes olvasóközönség (a tömeg) számára készül, a tudománnyal foglalkozó humanista számára nem volt szokatlan, hogy egy művet egy magánszemély vagy család könyvtárában tanulmányozzon.

A *De Comparazione* szövegét megőrző díszes kódex utolsó lapján fennmaradt egy 1567. évből keltezett magánlevél³⁴, amely értékes adatokat szolgáltat a mű XVI. századi történetéről. A levél szövegéből megtudjuk, hogy Verallo érsek, a könyv birtokosa vonakodva ugyan, de a nyomatékos kérésnek engedve visszaadja a művet tulajdonosának, az immár hercegi rangú Medicieknek. A levél tanúsága szerint a Brandolinus művét megőrző kódex egyáltalán nem elfeledve hevert a könyvtárban, hanem kölcsön is adták más olvasóknak, akik nagyra értékelték azt. Ebből az adatból arra következtethetünk, hogy a mű a XVI. században humanista körökben ismert lehetett, nemcsak a könyvtár tulajdonosa és a kölcsönző, de más érdeklődők is olvashatták, forgathatták. Még figyelemre méltóbb az a tény, hogy az olasz nyelven írt levél Brandolinus művét nem eredeti, hosszadalmas latin címén, hanem „*Il Principe*”-ként említi, azaz az egy generációval később élő kortársak nagyon is határozott összefüggést láttak Brandolinus és Machiavelli műve között.

A fenti tények alapján megkockáztatható, hogy Machiavelli ismerhette Brandolinust és művét. Találhatunk-e konkrét hatásra utaló nyomot, és kiemelhetjük-e Brandolinust

---

³⁰ HANKINS, 2009. XX. o

³¹ ROTONDO, 1972.

³² MACHIAVELLI, 1791. 449.

³³ THORNDIKE, 1926. 413.

³⁴ ANGYAL, 1928. 165-167.

azon, név nélkül említett szerzők közül, akik Machiavelli előtt sokan megírták már ezeket a dolgokat, és akiknek észjárásától szándékosan eltér, és azoktól, akik „sokan képzelnék el olyan köztársaságokat vagy egyeduralmokat, amelyek soha nem voltak, és amilyenekről nem is tudunk?”³⁵

Brandolinus Mátyás királya szerint: „(...) inkább azt akarjuk, hogy szeressenek az alattvalóink, semmint hogy féljenek tőlünk.”³⁶ Machiavelli egyik híres passzusában éppen az ellenkezőjét tanácsolja fejedelmi olvasójának: „Mindebből vita származik: szeressék-e inkább az uralkodót, mint féljék, vagy ellenkezőleg. Azt feleljük, egyik is, másik is szükséges lenne, de mivel nehéz e két dolgot összekapcsolni, biztonságosabb, ha tartanak tőle, mint ha szeretik, ha a kettő közül egyiknek már hiányoznia kell.”³⁷

A két idézetben érintett probléma sokkal súlyosabb a kérdés felszínen jelentkező tartalmánál, azazhogy az alattvalók milyen érzelmet táplálnak az uralkodó iránt. A szöveghelyet visszavezethetjük Salisbury János *Policraticus*áig, amely művet a középkori politikai gondolkodás enciklopédiájaként tartanak számon³⁸.

A felvetés nem erőltetett, Brandolinus műve mélyen ágyazódik a középkori hagyományba is. Ezt alátámasztandó egy másik toposza a középkori politikaelméletnek, amely mind Salisburynél, mind Brandolinusnál szerepel: „a műveletlen király megkoronázott számár”³⁹.

Salisbury megkülönbözteti egymástól a fejedelmet és zsarnokot. „(...) a fejedelem engedelmeskedik a törvényeknek, a zsarnok ellenben a törvényt megfosztja erejétől s a népet szolgaságba hajtja. A fejedelem az istenségnek, a zsarnok a luciferi gonoszságnak a képe. (...) fejedelmet szeretni kell és tisztelni, a zsarnokot ellenben utálni és megölni kell.”⁴⁰

Machiavelli tanácsa tehát elmélettörténeti kontextusba helyezve nem pusztán azt jelenti, hogy a fejedelem ne törődjön alattvalói érzelmeivel, hanem azt, hogy törvényesen uralkodó fejedelem helyett törvénytelen zsarnokként lépjen föl.

A példa hasonló ahhoz, amelyet Strauss hoz a *Beszélgetések*ben szereplő egyetlen bibliai idézet kapcsán, Machiavelli úgy szakít radikálisan a megelőző korok politikai gondolkodásával, hogy valódi újításai elrejtve maradnak a szövegben. „Fejezetünk témája tehát az önkényuralom, ám az „önkényuralom” kifejezés sehol sem fordul elő ebben a fejezetben: Machiavelli az „önkényuralmat” kerüli a *Beszélgetések* 26. fejezetében, ahogy kerüli A fejedelemben is (...)”⁴¹

---

³⁵ MACHIAVELLI, 1964. XV. fejezet

³⁶ BRANDOLINUS, 1928. 89.

³⁷ MACHIAVELLI, 1964. XVII. fejezet

³⁸ SOMFAI, 1999. 24.

³⁹ SALISBURY, 1999. 74.; BRANDOLINUS, 1928. 162.

⁴⁰ HORVÁTH, 2001. 21.

⁴¹ STRAUSS, 1994. 426.

A mottóul választott Zerkovitz kuplé szerint: „Az egyiknek sikerül, a másiknak nem, a sors olykor nem tudja, mit akar.” Az európai történelemfejlődés tanulsága (ahogyan például Bibó értelmezi Londonba küldött levelében, amikor a középkori szabadság és a legújabb kori szabadság közötti mély és organikus összefüggésről szól⁴²) azt sugallja, hogy a törvényt tisztelő (korlátozott hatalmú) és vallásos (keresztény elveket követő) uralkodó eszménye, amely Brandolinus könyvéből olvasható ki, előbb és elevenebb hagyomány, mint Machiavelli jogi és erkölcsi korlátokat nem ismerő fejedelméé.

Machiavelli magyar kutatója számára szinte paradoxonnak tűnik, hogy az a Hunyadi Mátyás, aki a közvetlen elődök közül politikai művészetével leginkább kivívhatta volna Machiavelli elismerését, még csak említés szintjén sem szerepel „A fejedelemben”.⁴³ A kérdéshez talán hozzáfűzhetjük, hogy az előadásban fölillantott életrajzi és hatástörténeti kapcsolódási pontok alapján nem elképzelhetetlen, hogy a nagy reneszánsz uralkodó Brandolinus művén keresztül valamilyen mértékben része lehet Machiavelli Fejedelmének is.

Felhasznált irodalom

ÁBEL Jenő (1890): Irodalomtörténeti Emlékek, II. kötet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest

ANGYAL Pál (1928): A királyság és köztársaság eszmeharca Mátyás király korában. In: Lippus Brandolinus: A köztársaság és királyság összehasonlítása. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 5 - 41.

BIBÓ István (1990): Levél Londonba, Révai Andrásához. In: Válogatott Tanulmányok, IV. kötet, Magvető Könyvkiadó, Budapest

BRANDOLINUS, Lippus (1928): A köztársaság és királyság összehasonlítása. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest

BRANDOLINUS, Lippus (2008): Dialogus de humanae vitae conditione et toleranda corporis aegritudine, azaz Aurelius Brandolinus dialógusa az emberi sorsról és a testi betegség elviseléséről. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár

DARAGÓ Dénes (2012): Brandolinus: Egy firenzei államelméleti gondolkodó Mátyás király udvarában. In: *Jog, Állam, Politika*, 2012/3.

EÖTVÖS József báró (1874): Gondolatok, Ráth Mór, Budapest

HANKINS, James (ed.) (2009): Aurelio Lippo Brandolini. Republics and Kingdoms Compared. The I Tatti Renaissance Library; Harvard University Press

HORVÁTH Barna (2001): Angol jogelmélet, Pallas Stúdió – Attraktor Kft., Budapest

---

⁴² BIBÓ 1990. 246.

⁴³ KAPOSÍ 2007. 37-38.

JÁSZAY Magda (1982): A magyar – olasz kapcsolatok történetéből. Gondolat, Budapest

KAPOSI Márton (2007): Machiavelli Magyarországon. A merész kortárs és a reneszánsz klasszikus fogadtatása 1541-1921. Akadémiai nagydoktori thesis

MACHIAVELLI, Niccolò (1791): *Istorie Fiorentine*

MACHIAVELLI, Niccolò (1964): A fejedelem. (Ford.: Lutter Éva.) Magyar Helikon, Budapest

PUSKÁS István (2009): Aurelio Lippo Brandolini A Florentine Humanist at Matthias Corvinus' Court In: *Matthias and his legacy*, ed. by Attila Bárány, Attila Györkös, Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 275–282.

ROTONDO, Antonio (1972): *Dizionario biografico degli Italiani*, XIV, Roma, 26–28.

SALISBURY, John of (1999): *Policraticus*, Atlantisz, Budapest

SOMFAI Anna (1999): Bevezetés In: *John of Salisbury Policraticus*, Atlantisz, Budapest

STRAUSS, Leo (1958): *Thoughts on Machiavelli*, Chicago: University of Chicago Press

STRAUSS, Leo (1994): *A politikai filozófia története*, Európa Kiadó, Budapest

THORNDIKE, Lynn (1926): „Lippus Brandolinus De Comparatione Rei Publicae Et Regni” An unpublished treatise of the late fifteenth century in comparative political science. In: *Political Science Quarterly*, Vol. XLI, No. 3. 413–435.